



Theosophical-Philosophical Foundation of Iranian Art

Volume 2 / Issue 3 / pages 271-287 / e-ISSN: 2980-7875 / p-ISSN: 2981-2356

Original Research

10.30486/PIA.2023.1999949.1070



## Exploring the Identity Components of Iranian Architecture in the Tombs of Iran during the Metaverse Era (Case Study: Hafez Tomb)

Mojgan Rezapannah<sup>1</sup>, Vahid Qobadian\*<sup>2</sup>, Fereshteh Habib<sup>3</sup>

<sup>1</sup>PhD student, Department of Architecture, Faculty of Architecture, Emirates Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

<sup>2</sup>Assistant Professor, Department of Architecture, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran  
ghobad@yahoo.com

<sup>3</sup>Associate Professor, Department of Architecture, Pardis Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

### Abstract

Nowadays, in contemporary tombs, the consideration of identity-building components in Islamic Iranian architecture has been forgotten. In such a way, the tombs of contemporary Iran have turned into meaningless places. Therefore, the research aims to explain the identity components of Iranian architecture in the tombs of Hafez in the Metaverse era. The research question is how to quantify and understand the identity components of Iranian architecture in the tombs of Iran in the Metaverse era. In this regard, the descriptive-analytical research method has been used, and the method of collecting information is through library studies. The results showed that in the age of the metaverse, which is based on virtual realities and the virtual world, components such as real presence, interaction, stability, transcendence, and low cost can revive the identity-building components of Iranian architecture in today's tombs. Considering that the metaverse era manifests modernity in the virtual world, the combination of traditional and modern physical elements in form, materials, and geometry can be appropriate when simulating. Additionally, the use of environmental and climatic patterns, such as the garden and pavilion pattern, the five elements of nature, and attention to the region's climate, can lead to economic savings while maintaining sustainability.

**Keywords:** Architectural Philosophy, Hafez Tomb, Identity, Iranian Architecture, Metaverse Era

Received: 2024-01-08

Accepted: 2023-02-12

ghobad@yahoo.com

\* This article is extracted from the doctoral thesis of the first author, titled 'Explaining the Components of Iranian Architectural Identity in Iranian Tombs with a Cultural Perspective in the Metaverse Era.' The thesis is currently being prepared for defense under the guidance of the second author and the advice of the third author at the Islamic Azad University of the United Arab Emirates.



## تبیین مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران در عصر متاورس (نمونه موردی: آرامگاه حافظ)

مژگان رضایانه<sup>۱</sup> و وحید قبادیان<sup>۲</sup> \* فرشته حبیب<sup>۳</sup>

۱- دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشکده معماری، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- استادیار گروه معماری، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۳- استادیار گروه معماری، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

### چکیده

امروزه در آرامگاه‌های معاصر، مدنظر دادن مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی، به دست فراموشی سپرده شده است؛ به گونه‌ای که آرامگاه‌های دوران معاصر ایران به مکان‌های بی‌هویت و بی‌معنا تبدیل شده‌اند؛ از این رو هدف پژوهش تبیین مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های حافظ در عصر متاورس است و سؤال پژوهش این است که چگونه می‌توان در عصر متاورس در آرامگاه‌های ایران، مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی را احصا و فهم نمود؟ حال در این راستا از روش تحقیق استدلال استقرائی استفاده شده است. شیوه گردآوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای است. نتایج نشان داد که در عصر متاورس که مبتنی بر واقعیت‌های مجازی و دنیای مجازی است، مؤلفه‌هایی همچون احساس حضور واقعی، تعامل، پایداری، فرازمانی و هزینه کم می‌تواند موجب باززنده‌سازی مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری ایرانی در آرامگاه‌های امروزی گردد. با توجه به آنکه عصر متاورس عصری مبتنی بر تجلی مدرنیته در دنیای مجازی است، تلفیق عناصر کالبدی سنتی و مدرن در فرم، مصالح و هندسه هنگام شبیه‌سازی می‌تواند مناسب باشد؛ همچنین به کارگیری الگوهای زیست‌محیطی و اقلیمی همچون الگوی باغ و کوشک، عناصر پنج‌گانه طبیعت و توجه به اقلیم منطقه می‌تواند ضمن حفظ پایداری، صرفه اقتصادی را نیز به دنبال داشته باشد.

کلمات کلیدی: آرامگاه حافظ، عصر متاورس، فلسفه معماری، معماری ایرانی، هویت.

\* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «تبیین مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران با نگرش فرهنگی در عصر متاورس» است که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد امارات متحده عربی آماده دفاع می‌باشد.

## ۱. مقدمه/ بیان مسئله

هویت، در معماری دارای سابقه‌ای کهن است؛ اما متأسفانه امروزه در بناهای مذهبی معاصر با توجه به پیشرفت روزافزون فناوری ساخت‌وساز و رشد چشمگیر انواع مصالح، وسایل ساخت‌وساز و تقلید از غرب و به‌نوعی غرب‌زدگی، این مؤلفه فرهنگی و هویتی هر مرزوبوم، به دست فراموشی سپرده شده است؛ به‌گونه‌ای که بناهای معاصر به فضا و مکان‌های بی‌هویت و بی‌معنا بدل گشته‌اند و این امر در کالبد فضا و مکان بناهایی نظیر آرامگاه‌ها که معرف هویت ایران می‌باشند، نیز رخنه نموده است. در دهه‌های اخیر، این بی‌هویتی با تغییر سبک زندگی که تقریباً همه جنبه‌های آیینی، مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و... انسان‌ها را در بر گرفته است؛ دگرگون گشته است و طراحی بناهای دوران معاصر با رویکردهای مختلفی صورت پذیرفته است که همه آن‌ها درخور ستایش نیست؛ چراکه به لحاظ تاریخ، معماری، کشوری ارزش بررسی را دارد که کنار نقش پیشکسوتانه خود بهره‌مندی از اصول هویتی و فرهنگی آن کشور را زیر پا نگذاشته باشد؛ بالأخص زمانی که صحبت از بناهای آرامگاهی، در راستای هویت هر کشور باشد؛ لذا با توجه به آنکه معماری معاصر ایران اکنون با چالش‌های فراوانی مواجه است، آرامگاه‌ها و دیگر مکان‌های مقدس که در کشورمان بنا می‌گردند، در راستای بهره‌مندی از اصول و مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی، که نشان از فرهنگ کشور دارند، نیستند؛ زیرا معماری بناهای آرامگاهی ایران (که یکی از بارزترین مشخصه‌های هویت و فرهنگ معماری ایرانی در طول تاریخ بوده‌اند) در دوران معاصر تداوم و پیوستگی هویت خود را با گذشته و فرهنگ کشورمان از دست داده‌اند. این در حالی است که هویت ایرانی اسلامی در شهرهای کشورمان که در کالبد بناهایی، نظیر آرامگاه‌ها که در گذشته بسیار به آن توجه می‌شد و از طریق مصالح، سلسله‌مراتب فضایی، جهت‌گیری فرم، خوانایی فضایی، عوامل محیطی و ارتباط با زیست محیط و... القاء می‌شده است، اکنون ناشناخته مانده و اتصال میان گذشته و حال همراه با امر فرهنگی، از بین رفته است و همین امر سبب فراموشی معیارها و مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در بناهای آرامگاهی معاصر گشته است. به‌گونه‌ای که در بناهای معاصر، امروز دیگر خبری از گذشته هر شهر، کشور و ملت آن سرزمین نیست و بناهای معاصر به ساختمان نمایشی بدل گشته‌اند؛ زیرا بناهای آرامگاهی امروز با شتاب و بدون توجه به مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی برپا گردیده‌اند؛ چراکه در عصر متاورس، پیوند جهان فیزیکی با زندگی مجازی (دیجیتالی)، دنیای آواتارها و نسل بعدی اینترنت سه‌بعدی موجب شده است تا بناهای آرامگاهی نوینی بدون توجه به الگوی هویتی آرامگاه‌های پیشین ایرانی بنا شوند. در این عصر بزرگ‌ترین چالش بشریت، بی‌اطلاعی از مقیاس تغییر ناشی از تحولات و تأثیر فناوری‌های نوین است که از قبل پیش‌بینی نشده بوده و آمادگی برای مواجهه با آن وجود نداشته است؛ از این‌رو هویت بناهای قدسی، همچون آرامگاه‌ها که در گذشته مبتنی بر فناوری‌ای که وجود داشت و به‌آرامی و طول زمان طولانی وارد زندگی بشر شده بود، با گسترش کمی و کیفی فناوری‌های اخیر در طول زمانی کوتاه، موجب خلق بناهایی غافلگیرکننده شده است (Damar, 2022:4). براین اساس پرداختن به راهکارها و رویکردهایی در جهت بهبود هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران از طریق احصاء اصول و مبانی هویت معماری ایرانی با نگرش فرهنگی در عصر متاورس و بازیابی مؤلفه‌های آن در کالبد آرامگاه‌های معاصر، نیازی مبرم است؛ لذا، در طرح مسئله پژوهش حاضر، به بررسی مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران (آرامگاه حافظ) در عصر متاورس پرداخته می‌شود تا پیوند میان هویت، فرهنگ و بنا شناخته شود و به‌صورت متداوم در بناهای آرامگاهی امروزه بازیابی شود و به دنبال آن حرکت از جهان اینترنت به جهان متاورس و سه‌بعدی انجام گیرد و مخاطب سکون معماری را به حرکت و تعامل در بیاورد و مجبور به حرکت در محیط شود؛ براین اساس هدف اصلی پژوهش تبیین مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه حافظ در عصر متاورس است و سؤالات پژوهش بدین شرح هستند که:

۱. چگونه می‌توان در عصر متاورس در آرامگاه‌های ایران، مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی را احصا و فهم نمود؟

۲. مؤلفه‌های تبیین و فهم هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران در عصر متاورس کدام‌اند؟

## ۲- روش پژوهش

این تحقیق به لحاظ ماهیت پژوهش، از گونه تحقیقات کیفی با رویکرد فلسفی و به لحاظ قصد از پژوهش، تفسیری است؛ لذا نتایج آن، خالص و منطقی پژوهش استدلال استقرایی است؛ به‌طورکلی روش تحقیق پژوهش توصیفی-تحلیلی است. شیوه گردآوری اطلاعات به‌صورت مطالعات کتابخانه‌ای و ابزار آن فیش‌برداری از منابع مکتوب دست‌اول و دست‌دوم است. در این راستا شیوه‌ی تجزیه‌وتحلیل داده‌های مطالعات کیفی به‌صورت استدلال استقرایی است. لازم به ذکر است که نمونه‌های منتخب پژوهش حاضر را آرامگاه حافظ به دلیل شاخص بودن به لحاظ معماری به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند از میان آرامگاه‌های عصر متاورس ایران برگزیده شدند. عصری که به‌عنوان یک تکنولوژی نوپدید دنیایی است که توسط واقعیت‌های مجازی و واقعیت‌های افزوده ساخته می‌شود و از فضا‌های مجازی تشکیل شده است که در آن افراد می‌توانند به‌جای اینکه به‌صورت فیزیکی کنار هم باشند، در دنیای مجازی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (محمودی و صادقی، ۱۴۰۱). در این پژوهش متغیر مستقل؛ عوامل فرازمانی عصرمتاورس و متغیر وابسته مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی-اسلامی همچون عوامل کالبدی (فرم و هندسه، مصالح، رنگ، تزئینات، ارتباط فضایی، دسترسی، نور، گنبد و عناصر اربعه) به‌صورت اصل صورت و معنا در عملکرد، اصل وحدت عناصر و همگرایی همراه با اصل رمزپردازی و رمزگشایی است.

در این پژوهش در گام نخست به بیان چارچوب نظری پیرامون هویت ایرانی اسلامی در معماری و عصر متاورس پرداخته شده است و سپس در گام بعدی به تبیین چارچوب مفهومی مبتنی بر چارچوب نظری پژوهش پرداخته شد. در گام بعدی به معرفی آرامگاه حافظ پرداخته شده است و در انتها تجزیه و تحلیل این آرامگاه‌ها مبتنی بر مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی انجام گشته است.

## ۳. ادبیات پژوهش (مبانی نظری / پیشینه پژوهش)

کلمه هویت معانی بسیار و ابعاد گسترده‌ای را شامل می‌شود که از یکدیگر جدا نیستند؛ بلکه یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند. از دیگر سو پژوهش‌های پیشین بیانگر آن است که پدیده هویت در دوران امروزی، از دگرگونی‌های انجام‌شده در دوره‌های پیش از مدرن، مدرن و پست‌مدرن تأثیر گرفته است (Shiyani & Ahmadpour, 2017). بنابراین برای شناخت کامل و دقیق مفهوم هویت می‌بایست معنا‌های آن را در حوزه‌های گوناگون و در بازه‌های زمانی مختلف، تجزیه‌وتحلیل نمود (قطبی، ۱۳۹۴). مفهوم هویت به‌صورت مفهومی فلسفی در دوران پیش از مدرن، تحت عنوان کیستی، حقیقت وجود، ماهیت و چیستی پدیده‌ها مطرح بوده و مورد بحث قرار می‌گرفته است (پرویزی، ۱۳۹۷). ابتدا در دوران یونان باستان، دیدگاه اندیشمندانی، نظیر افلاطون و ارسطو در این حوزه، بررسی شد؛ سپس با بیان تحولات فکری انجام‌شده در دوره رنسانس، دیدگاه‌های اندیشمندانی چون هابز، دیوید هیوم و دکارت، مطرح شد (تقوایی، ۱۳۹۵). در ادامه نیز با بیان تفکرات انتقادی نیچه، مارکس و هگل نظریات اندیشمندانی چون فوکو، «هایدگر و برگسون»<sup>۴</sup> تحت عنوان برخی نظریه‌های شاخص معاصر در رابطه با مفهوم هویت، موردسنجش واقع شد و سرانجام رویکرد تعدادی متفکران اسلامی در رابطه با مفهوم هویت مورد بحث قرار گرفت (گل محمدی، ۱۳۹۶: ۲۸). در این حوزه هویت غالباً به وجود و ذات باری تعالی شناخته می‌شود. اندیشه متفکران این حوزه به‌طورکلی در قالب دورویکرد فلسفه و عرفان اسلامی، در ۴ مکتب شاخص و نزد متفکرانی چون ابن‌سینا (مشاء)، سهروردی (اشراق)، ابن عربی (عرفان) و ملاصدرا (حکمت متعالیه) مورد مطالعه قرار داده شد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲)؛ همچنین موضوع هویت از نگاه نظریه‌پردازان حوزه‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی تحت موضوع علمی که از فلسفه طی دوران مدرن جدا گشته‌اند، مورد تجزیه‌وتحلیل واقع شد. در این راستا، بیشتر نظریات در حوزه روان‌شناسی، هویت را موضوعی فردی و شخصی می‌دانند که از ویژگی‌های شخصیتی و احساس فرد برگرفته شده است و وحدت، استمرار حیات

روانی و یگانگی فرد را شکل می‌دهند (Correa, 2018:39). جدول (۱) دیدگاه روانشناسان، جامعه‌شناسان، نظریه‌پردازان فلسفی و متفکران اسلامی را در مورد هویت و مفهوم آن بیان می‌کند.

جدول ۱. دیدگاه‌ها در رابطه با معنا و ساخت هویت و استنتاج مفهوم از منظر نظریه‌پردازان، (نگارندگان، ۱۴۰۲)

علوم	نظریه‌پرداز	دیدگاه‌ها در رابطه با معنا و ساخت هویت	مؤلفه‌های سازنده
	افلاطون	حقیقت هر امری صورت یا مثال آن است، وجود افراد نمود حقیقت، علت وجودی انسان حقیقت انسانیت.	ذاتی بودن، ازلی بودن
	ارسطو	وجود شامل صورت و ماده است، ماده و صورت جوهر و قائم‌به‌ذات	ذاتی بودن، دوگانگی
	هابز	نظریه شخصیت سود باور، سوژه خردورز که جامعه، تاریخ و ارزش‌های والای خود را می‌سازد.	خرد انسانی
	هیوم	عدم توانایی درک حقیقت وجود، خود مجموعه‌ای مرکب از عقاید، احساسات و استعداد‌های در حال تغییر، هویت.	انسان، زمان
	هگل	حقیقت هستی را عقل یا علم می‌داند، مکتب اصالت عقل، موجودات دو گونه محسوس و معقول، جهان تجلی خالق است...	عقل انسانی
	دکارت	من می‌اندیشم پس هستم، ماهیت انسان چیزی جز اندیشه نیست، بیان جوهرهای سه‌گانه نفس، جسم، ذات باری.	اندیشه انسانی
فلسفه	هایدگر	رد جدایی و تفکیک سوژه و ایزه، بازاندیشی درباره جایگاه انسان، وحدت هویت، تفکیک ناپذیری انسان، جهان و زمان، تعریف بر مبنای عامل محلی و فراگرد تاریخی.	انسان، زمان، مکان
	برگسون	هویت مدرن پدیده‌ای جمعی، متکثر، متشکل و در حال تکوین، ساخته شده توسط عناصر گذشته، خاطره و حافظه.	انسان، زمان
	فوکو	انسان وجودی دوبعدی، ارتباط میان واژه‌ها و چیزها دلیل ظهور انسان وجودی دوبعدی که یک بعد آن در فاعلیت شناسایی و بعد دیگر آن در ایزه یا موضوعیت معرفت قرار دارد.	انسان، ارتباط و معنا، ادراک
	ابن‌سینا	وجود اصیل بوده و ماهیت شیء همان حدود وجودی آن است، حقیقت هر شیء وابسته به وجود شیء است، تمایز ماهیت و وجود، وجود به ماهیت اضافه شده.	دوگانگی ماهیت و وجود، اصالت وجود
متفکران	سهروردی	بیان اصالت ماهیت نسبت به وجود، حقیقت تمامی پدیده‌ها به وسیله نور آشکار می‌شود.	دوگانگی ماهیت و وجود، اصالت ماهیت
اسلامی	ابن عربی	بیان وحدت وجود و تقابل‌های ظاهری، حقیقت تمامی اجزاء عالم از حقیقت خداوند است. هویت بیانگر حقیقت در عالم غیب و نهان می‌باشد.	ذات باری تعالی، یگانگی، وحدت وجود

ملاصدرا	تشخیص هویات به وجود است، هویت از احوال وحدت است و وجود و تشخیص وجود، تشخیص، وحدت و وحدت شیء واحدند، هویت ساریه بیانگر مرتبت احدیت است	
فروید	بیان تأثیر نهاد یا بخش ناخودآگاه فردی در شکل‌گیری شخصیت.	انسان ناخودآگاه فردی
یونگ	بیان نقش ناخودآگاه جمعی، کهن‌الگوها و نهاد در ساخت شخصیت، فردیت شامل فرایند شکل‌گیری تمایز میان فرد و دیگران.	انسان (ناخودآگاه جمعی)، الگوهای ازلی
اریک اریکسون	شکل‌گیری شخصیت محصول رویارویی فرد با محیط.	ادراک، مکان، ارتباط
روانشناسی	وجود ذهن از منابعی مانند فرهنگ، جامعه و زبان سرچشمه می‌گیرد، تأثیر نظام‌های پیش‌ساخته زبانی در شکل‌گیری من و مخاطب فرد موجودی دوباره میان دو حوزه خودآگاه و ناخودآگاه.	مکان، فرهنگ
امیل دورکیم	انسان محصول جامعه، هویت فرد امری قراردادی و اعتباری و محصول مناسبات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی جامعه	فرهنگ، ارتباط
جامعه‌شناسی	هویت هر فرد از طریق سازمان‌دهی نگرش‌های فردی دیگران در قالب نگرش‌های سازمان‌یافته اجتماعی یا گروهی شکل می‌گیرد و یا به عبارتی شکل فرد از خود بازتاب نگرش دیگران به او است.	ادراک، فرهنگ، ارتباط
گیدنز	هویت شخص بازتاب تفسیری فرد در تداوم زمان و مکان است، مسیری که فرد در طول عمر می‌پیماید.	ادراک، فرهنگ، زمان، مکان، ارتباط
جنکینز	هویت شامل ویژگی‌های انسان به‌عنوان موجودی اجتماعی محصول کنش متقابل فرد و جامعه است.	فرهنگ، ارتباط
کاستلز	هویت فرایند ساخته‌شدن معنا بر اساس برخی ویژگی‌های فرهنگی.	فرهنگ، زمان، ارتباط

در تحلیل دیدگاه‌های اندیشمندان در ارتباط با مفهوم هویت و معماری، می‌توان دو جریان کلی را مشاهده کرد. شکل اول جریانی است که در آن معماری به‌عنوان نمادی از هویت فرد و جامعه در نظر گرفته می‌شود و در مقابل، در شکل دوم هویت در خود اثر و به‌عنوان معنا، مفهوم و ویژگی‌های اثر موردبررسی قرار می‌گیرد (فیض‌آبادی و شیر رفیع اردکانی، ۱۳۹۴). باین وجود در جدول (۲) اصول مستخرج از دیدگاه اندیشمندان در رابطه با مفهوم هویت در معماری ارائه شده است.

جدول ۲. اصول هویت در معماری از دیدگاه اندیشمندان، (نگارندگان، ۱۴۰۲ برگرفته از خیرخواه، ۱۴۰۰)

نظریه پرداز	استنتاج اصول
کریس ایل <sup>۵</sup>	انطباق با بافت، اقلیم، فرهنگ، نیازهای انسان، روح زمان و فناوری و مصالح
جنفری برودبنت <sup>۶</sup>	انطباق با فرهنگ، اقلیم، فرم و عملکرد، فرم با فناوری و مصالح، نیازهای انسان
ایموس راپاپورت	انطباق با بافت (خوانایی)، فرهنگ و نیازهای انسان، قابلیت شخصی سازی
کنت فرامپتون <sup>۷</sup>	انطباق فرم با فناوری و مصالح، روح زمان، فرهنگ و اقلیم، خلاقیت و نوآوری، تداوم

گوردن کالن	انطباق با بافت، فرهنگ، قابلیت شخصی سازی، خلاقیت و نوآوری
چارلز کوره‌آ	انطباق با بافت، اقلیم، فرهنگ، نیازهای انسان، روح زمان و فناوری و مصالح و تداوم، قابلیت شخصی سازی
جان لنگ	انطباق با بافت، اقلیم، فرهنگ، نیازهای انسان، روح زمان و مصالح، قابلیت شخصی سازی، خلاقیت و نوآوری
کوبین لینچ	انطباق فرم و عملکرد (شفافیت)، انطباق با بافت (خوانایی)، انطباق با فرهنگ، (سازگاری)، انطباق با روح زمان، قابلیت شخصی سازی، انطباق با نیازهای انسان
کریستین نوربرگ	انطباق فرم و عملکرد (شفافیت)، انطباق با بافت (خوانایی)، انطباق با فرهنگ، (سازگاری)، انطباق با روح زمان، قابلیت شخصی سازی، انطباق با نیازهای انسان
شولتز	شخصی سازی، انطباق با نیازهای انسان

اصطلاح متاورس در سال ۱۹۹۲ توسط نویسنده «نیل استفنسون» ابداع شد (Bermejo Fernandez and Hui, 2022). ابتدایی‌ترین تعریف آن به «مفهوم دنیای مجازی کاملاً فراگیر که در آن افراد برای معاشرت، بازی و کار جمع می‌شوند» اشاره دارد. در حقیقت متاورس، یک محیط دیجیتال شبیه‌سازی شده است که واقعیت افزوده<sup>۹</sup>، واقعیت مجازی<sup>۱۰</sup> و اصول رسانه‌های اجتماعی را برای ایجاد مناطقی جهت ایجاد تعامل غنی با کاربر که از دنیای واقعی تقلید می‌شود، ترکیب می‌کند (Mystakidis, 2022). در حقیقت متاورس را به‌عنوان یک محیط مجازی توصیف می‌کند که در آن اطلاعات با یکدیگر ترکیب می‌شوند. متاورس در صنعت فناوری به یک کلمه کلیدی تبدیل شده است (al, 2018 Falchuk et)؛ از این رو متاورس، پیوند جهان فیزیکی با زندگی مجازی (دیجیتالی)، دنیای آواتارها و نسل بعدی اینترنت سه‌بعدی است. بزرگ‌ترین چالش بشریت، بی‌اطلاعی از مقیاس تغییر ناشی از تحولات و تأثیر فناوری‌های نوین است که از قبل پیش‌بینی نشده بوده و آمادگی برای مواجهه با آن وجود نداشته است (Huang and Zhang, 2022). متاورس یک تکنولوژی جدید است که توسط واقعیت‌های مجازی و واقعیت‌های افزوده ساخته می‌شود و از فضاهای مجازی تشکیل شده است. این فضاها به افراد اجازه می‌دهند که به‌جای اینکه به‌صورت فیزیکی کنار هم باشند، در دنیای مجازی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند (محمودی و صادقی، ۱۴۰۱). متاورس به‌عنوان نقطه‌ی عطف هم‌گرایی بین تلاش‌های انجام‌شده و به ثمر نرسیده در رشته‌های مختلف علوم محسوب می‌شود که به معنای برآیند لزوم سازمان‌دهی مجدد حرکت‌ها و پیشامدهای پراکنده در حوزه میناسازی واقعیت‌ها است (حسن‌زاده، ۱۴۰۱)؛ بنابراین، فرا متغیرهای متاورس شامل احساس حضور واقعی، تعامل، فرازمانی، پایداری و هزینه کم می‌باشند (al, Lee et, 2021).

حال با توجه به آنکه عصر متاورس، عصر دیجیتال است و مخاطبین بناهای تاریخی و قدسی ایران از طریق فناوری‌های این عصر که اینترنت را دربر می‌گیرد، با این فضاها ارتباط برقرار می‌کنند؛ در ضمن با توجه به آنکه در عصر متاورس، الگوی بناهای آرامگاهی ایرانی که با نرم‌افزارهای سه‌بعدی و نوین ساخته می‌شود، عناصر هویتی و فرهنگی ایرانی را می‌توانند در قالب جزئیات به‌خوبی نشان دهند؛ از این رو مؤلفه‌های هویتی معماری آرامگاه‌های ایرانی همچون رنگ، فرم و هندسه، مصالح، تعادل، تقارن، نور و تزئینات، نماد و نشانه هویت و فرهنگ ایرانی، در عصر متاورس در نرم‌افزارها می‌توانند دقیقاً با همان جزئیات اجرایی کشیده و ترسیم شوند تا در طول زمان پایدار بمانند و کاربران فضاهای مجازی به‌خوبی با این جزئیات مواجه و آشنا شوند و بتوانند، با هزینه‌ی کم از این بناها بهره‌برند. شایان به ذکر است که در عصر متاورس آرامگاه‌ها، بدون توجه به امر هویت معماری ایرانی و فرهنگ هر منطقه بنا شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که در توسعه طرح‌های آنان نیز که در گذشته مبتنی بر هویت و فرهنگ هر مرزوبوم بود، امروزه جای خود را به تزئینات و تجمل‌گرایی داده است و مؤلفه‌های هویت ایرانی در این بناها گم‌گشته‌اند در این عصر کاربران به محض ورود به این بناها به دنیای تجریدی وارد می‌شوند؛ اما می‌توان با حفظ اصول و مؤلفه‌های عصر متاورس، بازهم عناصر هویتی فرهنگ ایرانی را بازیابی و حفظ نمود. براین اساس چارچوب مفهومی پژوهش حاضر با توجه به موارد مذکور، مطابق جدول (۳) قابل ارائه خواهد بود.

جدول ۳. مؤلفه‌های چارچوب نظری پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

مؤلفه‌های هویت	انواع
فرم و هندسه	فرم و هندسه منظم و خطی
رنگ و مصالح	رنگ آبی و سفید که نماد معماری ایرانی اسلامی هستند.
مصالح	مصالح سنتی و بوم آور منطقه
تعادل	توازن بصری در ترکیب‌های غیرمبتقارن
تقارن	تقارن، نقطه مرکزی، تقارن دوماحوره،
تزئینات و نور	کاشی‌کاری، مقرنس‌کاری، کاربندی، رسمی‌بندی
نور	نور طبیعی و مصنوعی، سایه‌روشن
نماد و نشانه	یکنواخت - متناوب - تکاملی - موجی
مؤلفه‌های عصر متاورس	
احساس حضور واقعی، تعامل و همکاری، فرازمانی، پایداری و هزینه کم	

در خصوص پیشینه مطالعات پژوهشی در این حوزه، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در ایران، مطالعه خاصی روی این موضوع انجام نگرفته است؛ اما از میان مطالعات خارجی می‌توان به چندین مورد اشاره کرد که در سال‌های اخیر انجام پذیرفته است. دامار<sup>۱</sup> (۲۰۲۲) در مقاله خود با عنوان «متاورس زندگی شما در آینده می‌سازد»، به تأثیرات مثبت و منفی که متاورس بر زندگی انسان دارد، می‌پردازد (Damar, 2022). برمجو فرناندز و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۲۲)؛ نیز در مطالعات خود به ارائه نکاتی درباره حریم خصوصی، اخلاقیات و حکمرانی در متاورس پرداخته‌اند و توصیه کرده‌اند که قبل از تبدیل متاورس به یک شهرک هوشمند، نیازمند بررسی و تحقیقات بیشتری است (Bermejo Fernandez et al, 2022). هانگ و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۲۲) هم در مقاله خود با عنوان «تجزیه و تحلیل چشم‌انداز آینده برای متاورس» به برخی ویژگی‌ها، امکانات و محدودیت‌های متاورس اشاره کرده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که با پیشرفت سریع فناوری دیجیتال، متاورس می‌تواند به یک زیرساخت عمومی بزرگ تبدیل شود (Huang et al, 2022).

در خصوص هویت در معماری ایرانی نیز؛ خسروی؛ در مطالعه‌ای باهدف واکاوی دوباره فرهنگ و هویت معماری ایرانی-اسلامی، به بررسی چوگان و نقش جهان پرداخته است تا جزئیات محیط باز درون میدان نقش جهان و ارزش‌های اصیل آن را برای برگزاری بازی چوگان مورد بررسی قرار دهد. نتایج مطالعات وی نشان می‌دهد، میدان نقش جهان با ردیف درختان سایه‌انداز در نزدیکی حاشیه، با ایجاد آسایش اقلیمی و مطلوبیت فضا؛ بهترین و مناسب‌ترین محل برای برگزاری رویداد مکرر و مهم شهری چوگان می‌باشد که با روایتگری و موسیقی همراه است (خسروی، ۱۳۹۹).

در مطالعه‌ای که در سال ۱۳۹۸ توسط مهدی نژاد و اوچیزی انجام شد، نویسندگان به بررسی بازآفرینی فضای معماری باهدف ارتقاء هویت ایرانی پرداختند. نتایج مطالعه حاکی از آن بود که معماری دارای هویت است و تجسم ارزش‌هایی است که جامعه به آن تمایل دارد. در کشور ایران که یکی از غنی‌ترین سرزمین‌ها از نظر بهره‌مندی از میراث و دستاوردهای فرهنگی است و از نمودهای آن شهرسازی و معماری ویژه و شناخته‌شده، در سطح جهانی هست؛ تفکر درباره آینده و بهره‌برداری از گذشته خود، ساخت شهرها و ایجاد عناصر معماری نیازمند حساسیت ویژه‌ای است؛ بنابراین، بررسی ارتباط بین رفتار انسانی و محیط زندگی فیزیکی و فرهنگی



به‌عنوان عنصر کلیدی در کشف هویت ایرانی بوده و برای درک هویت در فضاهای طراحی‌شده ایرانی ضروری است (مهدی نژاد و اوچیزی، ۱۳۹۸).

در یک تحقیق دیگر انجام‌شده توسط واعظی و علی‌مرادی، هویت و ماهیت شهر از دیدگاه فلسفی موردبررسی قرار گرفته است. این مطالعه با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی به بررسی وجودی و اشمالی هویت شهر می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد که برای درک هویت شهر، کشف رابطه بین وجود و ماهیت مهم است؛ به‌عبارت دیگر، هویت شهر وابسته به جسم شهر است و به ارتباطات انسانی مرتبط می‌شود. شهر بدون هویت می‌تواند به جسمی بی‌روح تشبیه شود و هویت تنها در قالب جسم و با تجسم در ظاهری که ماهیت شهر است، قابل تجربه است (واعظی و علی‌مرادی، ۱۳۹۸).

بررسی رابطه فرهنگ با معماری آرامگاهی و تأثیر آن در طرح آرامگاه بوعلی سینا همدان نیز مطالعه‌ای بود که مؤمنی دهقی به آن پرداخته است. وی با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی دریافت که طراح در طرح آرامگاه بوعلی، توانسته؛ جنبه فرمی و ظاهری فرهنگ را با استفاده از فرم‌های معماری آرامگاهی و با توجه به فرهنگ زمانه و تأثیر مدرنیسم بر معماری، تحقق دهد و جنبه محتوایی با استفاده از رموز و استعارات به‌کاررفته در بنا تحقق و تجلی‌یافته است (مؤمنی دهقی، ۱۳۹۵). با توجه به پیشینه‌ی مطالعاتی پژوهش، مشخص گردید که تاکنون پژوهشی در باب تبیین مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران در عصر متاورس؛ به‌ویژه آرامگاه حافظ، پرداخته نشده است؛ لذا نوآوری پژوهش حاضر از این طریق تبیین می‌گردد.

این آرامگاه در شهر شیراز قرار گرفته است. در ورودی باغ آرامگاه، بعد از حیاط بیرونی، ایوان قرار دارد. ایوان یکی از عناصر معماری ایرانی است و فضای آرامگاه را گویی در قاب عکسی قرار می‌دهد؛ علاوه بر آن، این عنصر امکان دید کامل آرامگاه را می‌گیرد و حالت رمزگونه ایجاد می‌کند. بالای قبر، گنبدی قرار دارد که نماد آسمان است (شکل ۱) (انصاری و نظربلند، ۱۴۰۱).



شکل ۱. آرامگاه حافظ (انصاری و نظربلند، ۱۴۰۱)

#### ۴- یافته‌های پژوهش

##### ۴-۱- نقش و ماهیت عناصر کاربردی هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی در آرامگاه حافظ

عناصر معماری ایرانی و سازگاری معماری با فرهنگ منطقه را به نمایش می‌گذارد که می‌تواند یکی از عوامل جاودان ماندن معماری باغ آرامگاه حافظ درگذر زمان باشد. در طراحی الگوی بنای حافظیه می‌توان به این موضوع اشاره کرد که محل قرارگیری آرامگاه، همانند الگوی قرارگیری کوشک در باغ است؛ علاوه بر آن نشان‌دهنده نظم، تعادل، مرکزگرایی، محورگرایی، درون‌گرایی و هندسه خاص و چهاربخشی معماری باغ-آرامگاه است.

۱. فرم و هندسه: هندسه‌ی این بنا دارای طراحی گویا و فاقد هرگونه ناخوانایی در ورودی و دسترسی به مقبره است. پلان این آرامگاه متقارن می‌باشد و هندسه مشخص (مستطیل) در آن به‌کاررفته است؛ به‌طورکلی در آرامگاه حافظ، فرم به‌صورت منظم و خطی است که اجزایش به حالتی هماهنگ و منظم با یکدیگر ارتباط داده شده‌اند و طبیعتاً دارای یک یا چند محور تقارن می‌باشند.
۲. مصالح: با توجه به اقلیم و مصالح بوم‌آور منطقه، در این بنا از مصالح سنگ در جهت ساخت بنا استفاده شده است تا فرهنگ ایرانی اسلامی و اقتدار آن نشان داده شود. این در حالی است که در تزئینات این بنا علاوه بر مصالح سنگ از عنصر کاشی نیز استفاده شده است.
۳. رنگ: رنگ غالب این بنا همچون عناصر هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی بهره‌مندی از رنگ آبی لاجوردی و سفید است که در تزئینات و جای‌جای بنا در تلفیق با هنر کاشی‌کاری و حتی در زیر سقف‌ها نیز به‌کار رفته است تا نمایانگر هویت ایرانی اسلامی همراه با پاکی و خلوص مکان باشد.
۴. دسترسی‌ها: تعداد ورودی به این مجموعه یک ورودی است، این در حالی است که در حالت عمومی آرامگاه‌ها دارای ورودی‌های متعدد به دلیل سهولت دسترسی به نقاط مختلف بودند.
۵. ورود با خضوع و طمأنینه: با قرار دادن این بنا در دسته بناهای مذهبی، فضای ورودی و شکل مسیر حرکت را معمولاً به‌گونه‌ای طراحی می‌شد که ورود به داخل بنا با خضوع و طمأنینه صورت گیرد و معمولاً در این حالت شکل مسیر را به‌صورت غیرمستقیم طراحی می‌کردند؛ اما این روند در آرامگاه حافظ رعایت نشده است و مخاطب با طی مسیر مستقیم و بدون خضوع به فضای اصلی و مقبره راه پیدا می‌کند.
۶. ارتباط فضایی: در این بنا ارتباط فضایی از طریق سلسله‌مراتب دسترسی درون باغ با گذر از مسیر آب و فضای سبز انجام شده است.
۷. گنبد: اولین عنصر موردتوجه در بنا حضور گنبد بر بالای مقبر است. گنبد یک اثر هنری واقعی است که تداعی‌کننده طاق بهشت و سیر به آسمان و عالم سلوک است. در این بنا، گنبد بالای مقبره، نشان از وحدت و مرکزیت دارد و با توجه به کشیدگی و رنگ آبی لاجوردی‌اش سیر به عالم سلوک از خاک به افلاک را یادآور می‌شود.
۸. تزئینات: تزئینات بنا مخاطب را به هدف اصلی که عرفان و سلوک است، نزدیک می‌کند. کاشی‌کاری‌های متنوع و حکاکی‌ها و کنده‌کاری‌های روی سنگ‌ها در ستون و بدنه این آرامگاه نقشی بسزایی در حالت عرفانی این آرامگاه دارند و هویت ایرانی اسلامی را به نمایش گذاشته‌اند.
۹. حوض: در این بنا به حضور آب توجه گشته است؛ گویی که این عنصر جزء جدایی‌ناپذیر و ملزوم این بنا می‌باشد. حوض آبی که در وسط صحن آرامگاه حافظ وجود دارد؛ باعث می‌شود که سه عنصر آب و باد و فضای سبز «در کنار هم علاوه بر تلطیف کردن، فضا حس عدم تعلق و فرازمینی را به مخاطب عارف خود القاء کنند. آب عامل تطهیر و پاک‌ی، تمرکز بخش و معرفت‌بخش و باد، عامل رحمت و برکت، یادآور رستاخیز و دوری از اهریمن و پلیدی است.

#### جدول ۴. روابط میان عناصر آرامگاه حافظ (نگارندگان، ۱۴۰۲)

عناصر	ویژگی	ارتباط
فرم و هندسه	منظم و خطی	با توجه به آنکه در اماکن قدسی تنها یک‌راه مستقیم از طلب تا فقر و فنا و رسیدن به خدا وجود دارد، مؤلفه‌های هویت‌ساز در این اماکن، همچون فرم و هندسه به‌صورت خطی هستند.
دسترسی	به‌صورت طولانی کردن مسیر	چنین ورودی بهانه‌ای است برای قرار گرفتن در اولین مرحله هویت فرهنگی و انسانی.

حضور حوض آب در	با قرار گرفتن در این مکان آرامش روحی به مخاطب داده می‌شود و خرد اقلیم ایجاد می‌گردد. این
حوض	آرامش جلوه‌ای از ذات الهی است که موجب هویت بخشی به بنا می‌شود.
وسط صحن	مخاطب پس از دیدن کاشیکاری و تزئینات این بنا، از هویت دینی و ملی و همچنین عرفانی با عشق
کاشی‌کاری‌های متنوع	علی به معرفت و عرفان، با احدیت خداوند به توحید و حیرت و با بخشایندگی خداوند به استغنا، فقر و
تزیینات	فنا می‌رسد. به‌طورکلی این نوع از تزیینات، به‌صورت نماد هویت ایرانی اسلامی در اماکن قدسی است.
سنگ‌کاری و حکاکی و	در گنبد خانه فرد به بالاترین مرتبه تفکر به خود و خودشناسی می‌پردازد و با زیارت مقابر و قرار گرفتن
کنده‌کاری روی سنگ	در فضای گنبد خانه که حس عروج پیدا می‌کند، توانایی درک هویت انسانی خود را می‌یابد.
نشانه وحدت و یگانگی	
گنبد خانه و	
مقبره	است

#### ۴-۲- تحلیل انگاره‌های محفوظ و عناصر هویت‌ساز در آرامگاه حافظ

معماری ایران که یکی از غنی‌ترین نمونه‌های معماری بومی با دستاوردهای فرمی و نیارشی قابل ذکر در جهان است، درگذر از دوران اسلامی به یکی از نمونه‌های موفق معماری مفهومی، معناگرا و عرفانی بدل شده است. درعین حال تأثیر کالبد و فرم معماری به‌عنوان ظرف مکانی که معلولی از فرهنگ جامعه است، در بازنمایی این مفاهیم تأثیر بسزایی دارد (نظیف، ۳۹۲)؛ لذا عناصر کالبد معماری ایرانی اسلامی دارای ماهیتی معناگرا و هویت‌بخش است.

#### ۴-۳- عناصر اربعه به‌عنوان نماد هویت ایرانی اسلامی در آرامگاه مبتنی بر اصل صورت و معنا در عملکرد

در آرامگاه حافظ، فضای مقبره باز است و باد به‌آرامی توانایی گردش در فضا را دارد که نشان‌دهنده عقیده حافظ به باطن آشکار انسان است. مسیر حرکت به سمت مقبره در یک خط مستقیم است که خود نشان‌دهنده محورگرایی در معماری ایرانی است. با توجه به اینکه حافظ یک‌جانشین بوده است، آرامگاه او به‌صورت نیمه درون‌گرا طراحی شده است، اما در تمام عناصر، سیال بودن معماری حفظ شده است. در این بنا، اهمیت به عنصر آب و طبیعت نیز به‌وضوح در طراحی باغ-مزار وجود دارد. انگاره‌های محفوظ عناصر هویت‌ساز در آرامگاه حافظ، به‌استثنا عواملی که در جدول (۴) بیان شد، عناصر اربعه همچون (آب، باد، خاک و آتش) هستند که به این دلیل که این عناصر اربعه، نماد اسطوره در معماری ایرانی اسلامی به شمار می‌روند، می‌توانند به‌صورت نماد، موجب هویت‌بخشی به بنا شوند؛ از این‌رو در ادامه به این موارد پرداخته شده است تا رابطه میان این عوامل با هویت‌سازی معماری ایرانی اسلامی تبیین گردد (جدول ۵).

جدول ۵. تحلیل عناصر اربعه در آرامگاه حافظ و معانی هویت‌سازی آن‌ها (نگارنگان، ۱۴۰۲)

فضا عناصر	مصادیق حضور عناصر	معانی
خاک	کف‌سازی و جداره مقبره	خاک از مصالح در دسترس و ارزان معماری ایرانی بود که در هر بنا بسته به اقلیم آن در جهت خنک‌سازی و فراهم آوردن آسایش اقلیمی به‌کار می‌رفت. در این آرامگاه هم این عنصر به دلیل در دسترس بودن (پرهیز از بیهودگی و خودبسندگی) و تکرار الگوهای گذشته معماری ایرانی
آب	حضور آب در حوض	*
صحن آرامگاه	وزش باد از روی	
حافظ	باد خاک و درختان	*

اسلامی که آرامگاه‌های خشتی و آب نیز به معنی حیات و زندگی و روشنایی به کار رفته است.

\*

آتش  
حضور آفتاب

#### ۴-۴- عناصر هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی مبتنی بر اصل وحدت عناصر و همگرایی

وحدت و تجلی یگانگی حضور خالقی یکتا در تاروپود کالبدی فیزیکی، یکی از عوامل اساسی شکل‌گیری هویت معنوی و فرهنگ قدسی شناخته می‌شود. این مفهوم که بر مبنای اصل توحید در جهان‌بینی اسلامی پایه‌ریزی شده است، پدیدآورنده اصل حرکت از کثرت به وحدت بوده است. در آرامگاه حافظ، معمار از این اصل با استفاده از عناصری چون هندسه و نور در بستری عظمت‌گرا، متمرکز با حضور مکرر عناصر که تنها ذکر خالقی یگانه را می‌گویند، بهره برده است. تأکید معمار این بنا بر الگوی باغ ایرانی (با ایجاد تقارن در پلان)، محوربندی و جایگزینی فضاهای اصلی بر روی محورهای اصلی، از جمله تکنیک‌هایی است که معمار این بنا جهت تجلی مفهوم والای وحدت، در قالبی مادی و فیزیکی از آنان بهره جسته است. یکی دیگر از عناصر تجلی‌دهنده‌ی اصل وحدت در آرامگاه حافظ، همان‌طور که بیان شد، نور است. عدم بسته بودن جداره‌ها نقش به‌سزایی در تأمین نور، تهویه، دید داشتن به فضای سبز و باغ دارند. عدم وجود جداره‌های بسته در مقبره و تنها با گذاشتن ستون و گنبد؛ تنظیم و تعدیل نور و کاستن از شدت نور مستقیم خورشید در این فضا رقم خورده است.

#### ۴-۵- عناصر هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی مبتنی بر اصل رمزپردازی و رمزگشایی

نحوه انتظام فضاهای آرامگاه حافظ از ورودی تا مقبره، سلسله مراتبی برای سیر به‌سوی کمال رعایت می‌شود، سیر از بیرون به درون، سیری از نقص به کمال است که مبتنی بر وجود مقبره در انتهای باغ شکل می‌گیرد (جدول ۶).

جدول ۶. عناصر هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی در آرامگاه حافظ مبتنی بر اصل رمزپردازی و رمزگشایی، (نگارندگان، ۱۴۰۲)

عناصر هویت‌ساز معماری ایرانی اسلامی				
عناصر	ارزش	میراث	اسطوره	باور
نمادها و مفاهیم	و	بازمانده	و نماد	ویژگی
معماری ایرانی	هنجار	فرهنگ	ملی	جغرافیایی
اسلامی				مذهبی
نور	نور جلوه خداوند و حضورش در معماری اسلامی به‌ویژه در فضای مقبره که به‌نوعی خانه خداوند.			
آب	ارتباط تطهیر درونی با بیرونی			
عناصر	همه اجزاء عالم به یک اصل چسبیده‌اند و آن اصل اساسی			
نقوش	وحدت‌بخش عالم هستی است.			
اسلیمی	*	*	*	*
وهندسی				
گنبد	در همه نمونه‌هایش مقام عرش الهی است.			
	*	*	*	*

همان‌گونه که گفته شد، در عصر متاورس که مبتنی بر واقعیت‌های مجازی و دنیای مجازی است، مؤلفه‌هایی همچون احساس حضور واقعی، تعامل، پایداری، فرازمانی و هزینه‌ی کم می‌تواند موجب باز زنده‌سازی مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری ایرانی در

آرامگاه‌های امروزی گردد؛ لذا در عصر متاورس و در دنیای مجازی؛ احساس حضور واقعی در فضای آرامگاه، از بدو ورود در نرم‌افزارهای عصر متاورس با حرکت مخاطب در فضا آغاز می‌شود؛ پس مخاطب باید بتواند الگوی ورود با خضوع و طمأنینه را از طریق ورودی به شکلی که مخاطب هنگام ورود سرش را خم کند، حس کند؛ همچنین با ورود به صحن بتواند سلسله مراتب دسترسی به فضای مقبره و گنبدخانه را مشاهده کند. در این راستا، با توجه به آنکه عصر متاورس عصری مبتنی بر تجلی مدرنیته در دنیای مجازی است، تلفیق عناصر کالبدی سنتی و مدرن در فرم، مصالح و هندسه هنگام شبیه‌سازی، می‌تواند مناسب باشد. جهت حفظ پایداری و صرف هزینه کم که از اصلی‌ترین مؤلفه‌های عصر متاورس برای معماران است، استفاده از الگوهای زیست‌محیطی و اقلیمی همچون، (استفاده از الگوی باغ و کوشک، استفاده از عناصر پنج‌گانه طبیعت و توجه به اقلیم منطقه به لحاظ جهت‌گیری، وزش و سرعت باد، تابش خورشید) حائز اهمیت است که این عوامل می‌تواند، صرفه اقتصادی را نیز به دنبال داشته باشد؛ همچنین بهره‌مندی از مصالح بومی نیز منجر به صرفه اقتصادی خواهد شد.

جدول ۷. مؤلفه‌های عصر متاورس در آرامگاه حافظ، (نگارندگان، ۱۴۰۲)

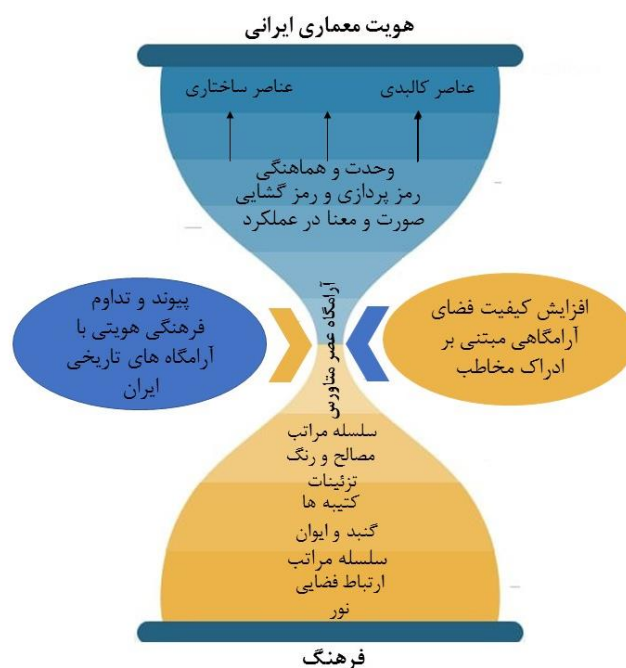
مؤلفه‌های عصر متاورس	نمادها و مفاهیم
احساس	با توجه به اینکه این مؤلفه بدان مفهوم است که کاربران در فضای مجازی در این بنا احساس حضور کنند، در آرامگاه
حضور	حافظ با توجه به فناوری اینترنت در بستر برخی شبکه‌ها اجتماعی این احساس را قدری فراهم آورده است و این احساس
واقعی	در عصر متاورس ملموس‌تر و واقعی‌تر است.
تعامل و همکاری	تعامل و همکاری در عصر متاورس فاصله‌های جغرافیایی را کم می‌کند. از آنجایی که آرامگاه حافظ بنایی با قدمت هویتی و تاریخی و ارزشمند ایرانی است، در عصر متاورس توانسته است، وقایع اجتماعی و تعاملات را در دنیای دیجیتال رقم بزند.
مؤلفه	
فرازماني	مخاطبین این آرامگاه به‌خوبی در هر جا و مکانی که باشند، مبتنی بر این مؤلفه عصر متاورس به خوبی بدون محدودیت در این فضا حضور دارند.
پایداری و هزینه کم	با توجه به آنکه ویژگی پایداری در عصر متاورس به‌منزله امکان دسترسی همیشگی و ذخیره‌سازی است، مخاطب این آرامگاه اطلاعات و شیوه ساخت آرامگاه را به‌خوبی مشاهده کند و هرکجا که لازم داشت از این اطلاعات و ابزارها استفاده نماید و بنایی مجدد بسازد. از آنجایی که هزینه کم در عصر متاورس موجب شده است تا نیاز به خرید، رفت‌وآمد و غیره نباشد، مخاطب می‌تواند از طریق دنیای مجازی این آرامگاه را به‌خوبی ببیند و تمامی فضاهای آن هرکجا که باشد، آشنا شود.

عناصر هویت‌ساز در معماری ایرانی بیانگر اندیشه‌های جهان‌شمول انسانی و نشانگر تأمل، تجربه دینی و رویارویی انسان با امر قدسی هستند. ضمن آنکه این عناصر و مؤلفه‌ها، نمود امر قدسی به جهان آدمی هستند و پیرو همین امر قدسی انسان را با الگوهای اساسی حیات معنویت، هویت تاریخی و فرهنگ خود پیوند می‌دهند. از آنجایی که مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در کالبد بناهای آرامگاهی ایران، یکی از اجزاء فرهنگی بشری در سراسر تاریخ هستند؛ معماران این اجزاء و مؤلفه‌ها را به‌عنوان الگوهای جاودانه فرهنگی - هویتی در آرامگاه‌ها می‌شمارند و از این‌رو بر معرفت و حضور این مؤلفه‌ها که یکی از مهم‌ترین عناصر روایی آرامگاه‌ها هستند، می‌پردازند تا به‌واسطه همین مؤلفه‌ها، تجربه‌های دینی در فضاهای آرامگاهی را بیان نمایند. در این باره باید خاطر نشان نمود

که مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در بناهای قدسی همچون آرامگاه‌ها به لحاظ معمارانه در کالبد و ساختار عناصر بنا همچون فرم، مصالح، رنگ، تزئینات، ارتباطات فضایی، سلسله‌مراتب ورودی، استفاده از نمادهای اسطوره‌ای که بیانگر هویت ایرانی در آرامگاه‌ها هستند، می‌باشند. لازم به ذکر است که ساخت بناهای آرامگاهی در عصر متاورس که می‌بایست مبتنی بر فرهنگ و نگرش فرهنگی باشد تا هویت معماری ایرانی را زنده نگه دارد، با مفاهیم عملکردی این عصر، یعنی حضور، انجام تعامل میان افراد و استانداردسازی مبتنی بر روش‌های فناوری ساخت موجب فهم و احصاء مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی و پیوند و استمرار آرامگاه‌های این عصر با ادوار تاریخی می‌شود؛ به‌طورکلی در جهت باززنده‌سازی و فهم مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌های ایران، می‌بایست به تاریخ معماری ایران و نوع هویت‌سازی کالبد بناهای آرامگاهی ادوار پیشین که غالباً مبتنی بر عناصر کالبدی و ساختاری در این بناها شکل گرفته‌اند، توجه نمود. اصلی که امروزه بالأخص در جهت فناوری ساخت گنبد، معماران به آن توجه کمی دارند.

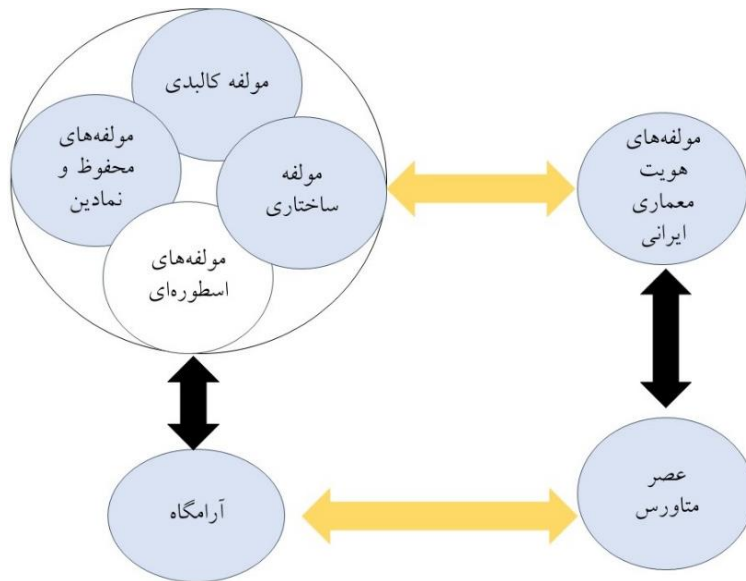
## ۵- نتیجه‌گیری

در معماری آرامگاه‌ها از گذشته تا به امروز می‌بایست مسئله پیوند گذشته و حال از طریق به‌کارگیری مؤلفه‌های هویت‌ساز ایرانی اسلامی و اصول آن حفظ شود؛ چراکه به‌واسطه همین عناصر است که هویت در میان بناهای آرامگاهی ایران زمین در گذشته حفظ شده است و بنا را در میان طیفی از شبکه معنایی ذهن برآمده از محیط فرهنگی و نیز ساختارهای هویتی قرار داده و به نسبتی میان دو قطب، طیف می‌رساند که ثابت نبوده و هر آن ممکن است تغییری هرچند نامحسوس را ایجاد نماید؛ تغییری که نه تنها از خود بنا، بلکه از محیط فرهنگی مؤثر و نیز ساختار هویتی ناشی می‌شود. بر این اساس در جهت احصاء سنت ساخت آرامگاه‌های ایران در عصر متاورس، می‌بایست به مقوله فرهنگ توجه بیشتری شود؛ لذا در یک جمع‌بندی کلی می‌توان اذعان نمود که با شناخت هویت و معنای نهفته در ذات عناصر و اجزاء کالبدی آرامگاه‌ها و یا نماد و نشانه همراه با فهم ویژگی‌های آنها، می‌توان مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در این بناها احصاء نمود و فهم کرد، این امر لازمی شناخت و آگاهی از فرهنگ است؛ همچنین لازم به ذکر است که مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در آرامگاه‌ها به‌صورت عناصر ساختاری، عناصر کاربردی و حتی نمادها و نشانه‌ها به‌صورت اسطوره هویدا شده‌اند. حفظ این عناصر در عصر متاورس موجب باززنده‌سازی هویت ایرانی اسلامی می‌شود (شکل ۲).



شکل ۲. تبیین یافته‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۲)

مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در عصر متاورس در بناهای آرامگاهی که مبتنی بر تعامل، احساس حضور، فرازمانی و پایداری و هزینه کم است، در فضاهای جمعی بناهای آرامگاهی که غالباً در صحن و حیاط رخداد پیدا می‌کند، مبتنی بر نظم و وحدت مکان‌یابی و ایجاد فضاهای جمعی در جهت تعامل‌پذیری در فضا است. ضمن آنکه عناصر به‌کاررفته در صحن و حیاط این بناها می‌بایست در جهت هویت‌مندی ایرانی از مصالح بوم‌آور ساخته‌شده باشند و با فرهنگ و بستر خود انطباق داشته باشند، در ضمن، اصلی دیگر در این راستا انطباق فرم و هندسه بنا و حتی جهت‌گیری آن با اقلیم منطقه است تا اصول پایداری و هزینه کم رعایت گردد؛ به‌طورکلی مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در عصر متاورس در بناهای آرامگاهی علاوه بر موارد مطرح‌شده در ذیل بیان‌شده‌اند (شکل ۳).



شکل ۳. مؤلفه‌های هویت معماری ایرانی در عصر متاورس در بناهای آرامگاهی (نگارندگان، ۱۴۰۲)

به‌طورکلی راهکارها و پیشنهادات ذیل در تبیین مؤلفه‌های معماری ایرانی اسلامی آرامگاه در عصر متاورس حائز اهمیت است:

۱. فهم عمیق ماهیت مصالح ساختمانی آرامگاه‌های ایران به‌ویژه آجر که در سرشت خود تبلور مصالحی بوم‌آورد است که تطهیر کننده می‌باشد و انسان را به زمین به‌مثابه مبدأ و مقصد زندگی پیوند می‌دهد. استفاده از این امر در عصر متاورس که به دنبال کم کردن هزینه است، اصلی راهگشا است.

۲. خلق سلسله مراتبی موقعیت‌های حضور به‌مثابه حرکت در فضای آرامگاه. در این زمینه، توجه به محورهای افقی و عمودی ارتباط با بنا و آسمان، یکی از اصول متقنی است که در بناهای آرامگاهی تاریخی، همواره مورد توجه بوده است؛ این اصل در عصر متاورس می‌تواند، مشتمل بر الگوهای اقلیمی و پایداری منطقه، موردتوجه قرار گیرد تا موجب پایداری هویت بنا گردد.

۳. نشانه‌ها و نمادهای هویت معماری ایرانی اسلامی در تمام عناصر کالبدی آرامگاه به‌خصوص ص در تزئینات، نمود یافته‌اند و نشان از هویت بنا هستند، این نوع از تزئینات در عصر متاورس می‌تواند، با الگوهای مدرن تلفیق شود و فرم بنا را حتی از حالت منظم خارج کند.

در عصر متاورس، مؤلفه‌های هویت‌ساز معماری بناهای آرامگاهی، باید منتج از آرامگاه‌های تاریخی ایران باشند و از این‌رو در دنیای مجازی به‌گونه‌ای طراحی و اجرا گردند که مخاطب حضور خود را در فضا حس کند و در هر لحظه بتواند در فضا حرکت کند و با حرکتش در فضا، با هر قدمی که برمی‌دارد بتواند هویت ایرانی را در کالبد مادی و غیرمادی بنا مشاهده نماید.

۶. پی‌نوشت

1. Damar
2. Bermejo Fernandez
3. Huang et al
4. Heidegger and Bergson
5. Chris Abell
6. Jeffrey Praed Broadbent
7. Kenneth Frampton
8. Charles Correa
9. AR
10. VR

۷. منابع و مأخذ

- انصاری، حسین؛ نظربند، محمدعلی. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر ورود مدرنیته بر مقبره‌های ایران (نمونه موردی مقابر نادرشاه، کمال‌الملک، ابن‌سینا، خیام، حافظ، فردوس پهلوی اول و سعدی). رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری. ۶(۸۴): ۲۲۸۱-۲۲۶۸.
- پرویزی، الهام؛ بمانیان، محمدرضا؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد. (۱۳۹۷). رویکردی نو در تبیین عناصر هویت‌ساز معماری جهت ارتقاء هویت کالبدی بافت‌های تاریخی، فصلنامه شهرنگار، ۴۳: ۷۳-۵۵.
- تقوایی، سید حسین. (۱۳۹۵). از سبک تا هویت معماری، هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، ۲۳(۲): ۶۵-۷۳.
- حسن‌زاده، محمد. (۱۴۰۱). متاورس و سرنوشت سامانه‌های اطلاعاتی، علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ۸(۱): ۸-۱۴.
- خسروی، مولود. (۱۳۹۹). چوگان و نقش جهان؛ واکاوی دوباره فرهنگ و هویت معماری ایرانی-اسلامی. معماری و شهرسازی ایران، ۱۱(۲): ۲۵۳-۲۷.
- خیرخواه، مجید. (۱۴۰۰). تلاش برای حفظ جایگاه هویت معماری همراه با توسعه شهرنشینی در معماری معاصر با تأکید بر آسمان‌خراش هامونگ چین. شباک. (۲)۷: ۱۸۹-۱۹۸.
- سلیمانی، محمدرضا؛ اعتصام، ایرج؛ حبیب، فرح. (۱۳۹۲). بازشناسی مفهوم و اصول هویت در اثر معماری، هویت شهر، ۲۵(۱۰): ۱۵-۲۶.
- فیض‌آبادی، محمود؛ شیر رفیع اردکانی، مریم. (۱۳۹۷). بیان هویت در معماری معاصر ایران با تأکید بر سازه‌گرایی، هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، ۲۱(۳): ۶۱-۶۹.
- قطبی، علی‌اکبر. (۱۳۹۴). مفهوم هویت و معماری امروز ایران، فرهنگ و هنر، آینه خیال، ۱۱: ۳۵-۴۳.
- گل محمدی، احمد. (۱۳۹۶). جهانی‌شدن فرهنگ و هویت، چاپ سوم، تهران: نشر نی.
- محمودی، محسن، صادقی، سالار. (۱۴۰۱). متاورس و تأثیر آن بر سبک زندگی. مطالعات حقوقی فضای مجازی. ۱(۲): ۴۵-۶۲.
- مؤمنی‌دهقی، کوروش. (۱۳۹۵). بررسی رابطه فرهنگ با معماری آرامگاهی و تأثیر آن در طرح آرامگاه بوعلی سینا همدان. معماری سبز. ۲(۳): ۱-۹.
- مهدی‌نژاد، جمال‌الدین؛ اوچیزی، سمیه. (۱۳۹۸). بازآفرینی فضای معماری با رویکرد ارتقاء هویت ایرانی. مرمت و معماری اسلامی، ۲(۴): ۳۳-۴۵.
- واعظی، مهدی، علیمردانی، مسعود. (۱۳۹۷). مفهوم هویت و رویکردی فلسفی به هویت و ماهیت شهر. باغ نظر، ۱۵(۴۷): ۴۷-۵۶.

Bermejo Fernandez, C & Hui, P. (2022). *Life, the Metaverse and Everything: An Overview of Privacy, Ethics, and Governance in Metaverse*.

Correa, C. (2018). *Architecture and Identity*. Singapore: Concept Media Pte Ltd.

Damar, M. (2022). Metaverse Shape of Your Life for Future: A bibliometric snapshot, *Journal of Metaverse*, 1(1), 1-8.

Falchuk, B. Loeb, S. and Neff, R. (2018). The social metaverse: Battle for privacy, *IEEE Technology and Society Magazine*, 37(2):52-61.

Huang, J. Sun, P. Zhang, W. (2022). Analysis of the Future Prospects for the Metaverse, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 648.



LEE, L, Tristan Braud, P.Zh. Lin Wang, D et al, (2022). All One Needs to Know about Metaverse: A Complete Survey on Technological Singularity, Virtual Ecosystem, and Research Agenda, *Journal of latex class files*, 14(8).

Mystakidis, S. (2022). *Metaverse*, *Journal of Encyclopedia*, 2: 486-497.

Shiyani, M. Ahmadpour, h. (2017). Relationship between Social Capital and Social Identity among Citizens of Rasht. *Quarterly Journal of Social Welfare*, 17(66), 255-289.